УДК 342.241
DOI 10.32755/sjcriminal.2022.01.112

Олійник В. С.
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5546-9613

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто такі напрями реформування судової системи України: зміцнення незалежності судової гілки влади від інших гілок влади та посадових осіб з формуванням пропозицій з удосконалення судової системи України.

Найважливішим напрямом реформування судової гілки влади є утвердження її незалежності від інших гілок влади. Для цього інші гілки влади та Президент України мають бути повністю усунені від формування суддівського корпусу.

Ключові слова: *судова система України, судова гілка влади, судова реформа, суди, судді, судові рішення.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови країни відбувається пошук місця судової системи в контексті загальної державно-правової реформи. В державі та суспільстві відбувається досить гостра дискусія про практичне оновлення судової системи. Найважливішим індикатором правової держави є незалежність та неупередженість судової гілки влади. Оскільки, яке б досконале не було законодавство, якщо немає механізму дотримання тих прав і обов'язків, які в ньому передбачені, то норми такого законодавства перетворюються на декларативні. В Україні питання судової реформи є надважливим, враховуючи те, що частка населення країни, яка вірить у можливість відстоювання власних прав та інтересів у суді, є мізерною, а кількість неправосудних рішень надвелика. Саме тому актуальність теоретичних і практичних питань, пов'язаних з необхідністю подальшого розвитку та вдосконалення судової системи України, є беззаперечною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові питання реформування судової системи України як у цілому, так і окремих судів та сфер були предметом дослідження низки українських науковців, серед яких: Г. Л. Бондар, І. П. Зеленко,

Л. М. Москвич, В. В. Назаров, В. О. Сердюк, В. В. Фальковський, Н. Д. Когут та ін. Проте станом на сьогодні потребують детального аналізу питання подальшого реформування судової системи України щодо принципів судочинства та утвердження незалежності судової гілки влади, оскільки здійснена реформа судочинства у 2016 р. не принесла бажаних результатів.

Формулювання мети. Мета – розкрити основні можливі напрями судової реформи в Україні станом на сьогодні, які справді зможуть вплинути на ефективність та справедливість судової системи, а також розкрити зміст зміцнення незалежності судової гілки влади від інших гілок влади та посадових осіб; встановлення збалансованого взаємозв'язку між судовою та правоохоронною гілками влади; встановлення надійного механізму притягнення суддів до відповідальності за неправосудні рішення; а також удосконалення системи виконання судових рішень з формуванням пропозицій з удосконалення судової системи України.

Виклад основного матеріалу. У лютому 2016 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про судоустрій та статус суддів», який покликаний реформувати систему судочинства. Однак основними змінами є реструктуризація судової системи (злиття деяких судів та створення нових), проте такі зміни не мають суттєвого впливу на підвищення якості суддівської гілки влади. Проаналізуємо стан та перспективи розвитку деяких напрямів вдосконалення судової реформи. Що стосується формування принципу незалежності судової гілки влади від інших гілок влади та посадових осіб, то позитивом Закону «Про судоустрій та статус суддів» є те, що частково зменшується вплив Президента України на формування судової гілки влади. Зокрема, судді призначаються безстроково Вищою радою правосуддя за підписом Президента, останнє, на наш погляд, є зайвим рудиментом, оскільки відсутність підпису не надає можливості вступити на пост судді, а відповідальності за непідписання такого указу у Президента немає [1]. Це можна порівняти з правом Президента на розпуск Парламенту за відсутності коаліції, але таке право мало б бути обов'язком, однак жоден обов'язок Президента не може бути виконаний примусово. Також Прези-

дент України втратив право на утворення та ліквідацію судів своїми указами, це здійснюється на рівні законів. Проте слід проаналізувати порядок формування Вищої ради правосуддя. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. «Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою» [2]. На наш погляд, Президент України та Верховна Рада України мають бути повністю усунені від формування Вищої ради правосуддя. До того ж, принаймні на певний час, було б доцільно до складу Вищої ради правосуддя та Центральної виборчої комісії залучити приблизно половину їх складу з представників різних незалежних іноземних структур у сфері правового захисту. Або, як варіант, Вища рада правосуддя могла б бути всенародно виборним органом, однак за зазначеної вище умови щодо незалежного від Президента України та Парламенту формування Центральної виборчої комісії. Такий крок надав би можливість уникнути неправомірних рішень судів та впливу на них різних органів влади і посадових осіб. На думку Н. Д. Когут, при цьому слід ретельно підходити до вибору міжнародних структур, які могли б залучатися до формування Центральної виборчої комісії і Вищої ради правосуддя та до їх варіабельності для уникнення зовнішнього впливу на українську судову і законодавчу системи окремих політичних спрямувань [3].

Чинний Закон «Про судоустрій та статус суддів» містить положення про можливість притягнення до відповідальності суддів за корупційні правопорушення та за порушення норм процесуального законодавства [1]. Проте він не містить положень про відповідальність за неправосудні рішення в частині ухвалення рішень, які суперечать нормам матеріального права *або* не обґрунтовані належною доказовою базою, а саме це є основною проблемою сьогоднішнього судочинства. Адже довести факт

отримання хабаря значно складніше, ніж довести неправосудність судового рішення. З чинного законодавства про змагальність судового процесу в цивільному та господарському судочинстві випливає, що, якщо сторона не клопотала про застосування певної наявної норми права, яка безпосередньо стосується справи, то суддя може не застосувати її. Тобто, по суті, судді не зобов'язані знати норми матеріального права та застосовувати їх. На наш погляд, така ситуація є недопустимою у сфері судочинства. Змінити такий стан справ можна в декілька способів: 1) надати беззаперечне право адвокатам звертатися до Вищої ради правосуддя зі скаргою на неправосудні рішення суддів, які неправильно застосували норми законодавства або не застосували наявні норми; 2) запровадити юридичну службу, в якій буде зареєстровано багато юристів-практиків вищої категорії і вчених-правників України для перевірки правильності застосування законодавства суддями – це як суд присяжних для суддів. Їх висновок має бути на зразок правової експертизи фахівців. Обрання фахівців у конкретній справі в значній кількості з урахуванням спеціалізації фахівців (приміром по 12 осіб) доцільно здійснювати шляхом випадкового комп'ютерного відбору. У разі прийняття двох негативних рішень щодо одного судді протягом декількох років має бути однозначно прописаний обов'язок Вищої ради правосуддя негайно звільнити такого суддю. Такий метод доцільно здійснювати з рівня апеляції для меншого навантаження на подібну систему, такий суд присяжних міг би фінансуватися за кошти заявників або діяти на громадських засадах. Рішення такого суду присяжних мало б публікуватися і стати підставою для звільнення судді, але не перегляду рішення в тій самій інстанції для уникнення зловживань з боку заявників та уникнення дублювання судової системи. Останній спосіб є радикальним, але він дозволить підвищити як рівень кваліфікації, так і рівень відповідальності суддів. Зрозуміло, що будь-які подібні заходи є вимушеними через наявний стан судової влади і мають з часом бути скасованими при добрій судовій практиці. Для боротьби з корупцією в Україні слід законодавчо закріпити право будь-яких приватних осіб на захист своїх прав шляхом прихованої відеозйомки та звукозапису своїх бесід з

працівниками судів та інших органів влади. Тому належним і допустимим доказом отримання чи вимагання хабаря суддею чи будь-якою іншою посадовою чи службовою особою органів влади і місцевого самоврядування має бути відео- та звукозапис, який пройшов судову експертизу на автентичність. Судову експертизу доцільно проводити незалежними організаціями, які мали б мати атестацію і ліцензію на проведення відповідних видів судових експертиз, бажано, щоб атестація здійснювалася в авторитетних зарубіжних організаціях на підставі відповідних урядових угод. Проте на сьогодні в деяких випадках експертиза може проводитися лише державними спеціалізованими установами: щодо криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» [4].

Потреба у встановленні збалансованого взаємозв'язку між судовою та правоохоронною гілками влади є надзвичайно важливою. Згідно з Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. завданням прокуратури в Україні є представництво інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах [5]. Тож прокуратура відіграє важливу роль на всіх стадіях кримінального процесу: починаючи від пред'явлення підозри, потім обвинувачення, проведення слідчих дій, судового провадження та виконання вироку. Проте для неупередженості роботи прокуратури вона має бути незалежною від Президента та інших органів влади і формуватися на конкурсній основі. Це особливо важливо в контексті того, що судді може бути повідомлено про підозру про вчинення кримінального правопорушення Генеральним прокурором або його заступником, які в наш час цілковито підконтрольні Президенту України. На наш погляд, Генеральний прокурор у нашій правовій системі має призначатися парламентською опозицією, що створить баланс інтересів в цій сфері. Звісно, що право на висловлення недовіри Парламентом Генеральному прокуророві має залишатися чинним. Крім того, конкурсний відбір, який нині проводиться на прокурорські посади, здійснюється конкурс-

ними комісіями, які, в свою чергу, формуються доволі не прозоро, тому нівелюється сама мета їх діяльності. А прокуратура як, по суті, окрема правоохоронна гілка влади в Україні, на відміну від багатьох країн, де вона є структурною частиною судової чи виконавчої гілок влади, продовжує, хоч і меншою мірою, як раніше, здійснювати нагляд над законністю. Тому, на наше переконання, питання щодо оскарження дій прокурорів, притягнення їх до відповідальності, зокрема, за незаконне збагачення, мають вирішуватися так само, як і щодо суддів.

До найвагоміших прав учасників судового процесу слід віднести: своєчасний розгляд судової справи; належне повідомлення відповідача про судове засідання; зручний документообіг; належність доказової бази тощо. Щодо всіх перелічених вище прав учасників судового процесу існували суттєві проблеми як у частині законодавчого закріплення, так і в частині практики виконання, які частково змінені на краще.

Система виконання судових рішень в Україні характеризується своєю бездіяльністю та неспроможністю. І наявність позитивного рішення суду ще зовсім не означає його виконання. Проте виконання судового рішення має бути складовою частиною судового розгляду [6]. Водночас здійснене в Україні запровадження приватних виконавчих служб, подібна практика існує в деяких країнах, потребує більш жорстких вимог до приватних виконавців як окремих фізичних осіб. Та все ж виконання цілої низки судових рішень залишається винятковою прерогативою державної виконавчої служби (п. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження») [7]. Тож створення ефективної виконавчої служби є важливим завданням держави. Стимулювання ефективності діяльності державних виконавців можна здійснювати шляхом матеріального стимулювання, надання певних суттєвих премій залежно від коефіцієнта ефективності виконаних судових рішень.

Висновки. 1. Президент України та інші гілки влади мають бути повністю усунені від формування суддівського корпусу.

2. Відповідальність судді мають нести не лише за злочини, а й нести дисциплінарну відповідальність за ухвалення неправосудних рішень, зокрема таких, які не відповідають або суперечать нормам матеріального права.

3. Для неупередженості роботи прокуратури вона має бути незалежною від Президента та інших органів влади і формуватися на конкурсній основі. Генеральний прокурор у нашій правовій системі має призначатися парламентською опозицією, що створить баланс інтересів у цій сфері.

4. Система виконання судових рішень в Україні характеризується своєю бездіяльністю та неспроможністю. Створення ефективної виконавчої служби є важливим завданням держави. Стимулювання ефективності діяльності державних виконавців можна здійснювати шляхом матеріального стимулювання, надання певних суттєвих премій залежно від коефіцієнта ефективності виконаних судових рішень.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 31. Ст. 545.

2. Про Вищу Раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 року № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 7–8. Ст. 50.

3. Когут Н. Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 2. С. 186–191.

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 28. Ст. 232.

5. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 2–3. Ст. 12.

6. Москвич Л. М. Міжнародні стандарти ефективності судової системи та їх значення під час проведення судової реформи в Україні. *Вісник Академії адвокатури України.* 2009. № 2. С. 151–157.

7. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 року № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 30. Ст. 542.

Oliinyk V.,
Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State and Law Theory and History, Constitutional Law, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5546-9613

JUDICIAL REFORM IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article considers the following areas of reforming the judicial system of Ukraine: strengthening the independence of the judiciary from other branches of government and officials; establishing a reliable mechanism for bringing judges to justice for unjust decisions; establishing a balanced relationship between the judiciary

and law enforcement; as well as improving the system of execution of court decisions with the formation of proposals for improving the judicial system of Ukraine.

The current law "On the Judiciary and the Status of Judges" contains provisions on the possibility of prosecuting judges for corruption offenses and for violations of procedural law. The following conclusions and suggestions were made:

The President of Ukraine and other branches of government must be completely removed from the formation of the judiciary.

Judges should be responsible not only for crimes, but also for disciplinary action for unjust decisions, including those ones that do not comply with or contradict substantive law.

For the Prosecutor's Office to be impartial, it must be independent from the President and other authorities and formed on a competitive basis. The Attorney General in our legal system should be appointed by the parliamentary opposition, which will create a balance of interests in this area.

The system of execution of court decisions in Ukraine is characterized by its inaction and insolvency. Creating an effective executive service is an important task of the state. Stimulation of efficiency of activity of state executors can be carried out by material stimulation, granting of certain essential bonuses depending on coefficient of efficiency of the executed court decisions.

Key words: *judicial system of Ukraine, judicial branch of government, judicial reform, courts, judges, court decisions.*

References

1. Ukraine (2016), *On the Judiciary and the Status of Judges* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Ukraine (2016), *On the High Council of Justice* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Kohut N. D. (2020) "Perspectives of Further Reform of Judicial System", *Journal of Kyiv University of Law*, No. 2, pp. 186–191.

4. Ukraine (1994), *On Forensic Examination* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

5. Ukraine (2014), *On the Prosecutor's Office* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

6. Moskvych L. M. (2009) "International standards of judicial efficiency and their importance during judicial reform in Ukraine", *Bulletin of Academy of Advocacy of Ukraine,* No. 2, pp. 151–157.

7. Ukraine (2016), *On Enforcement Proceedings* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.